

Андрэй Чарнякевіч

ЧУЖЫ СЯРОД ЧУЖЫХ

Павел Аляксюк
і беларускія «паланафілы»

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2017

УДК 94 (476)«19»(092)+929

ББК 63.3(4Бей)

Ч21

Рэцэнзенты:

кандыдат гістарычных навук Ірына Раманава,
кандыдат гістарычных навук Аляксандр Пашкевіч

Чарнякевіч, А. М.

Ч21 Чужы сярод чужых : Павел Аляксюк і беларускія «паланафілы» / Андрэй Чарнякевіч. — Мінск : А. М. Янушкевіч, 2017. — 317 с.
ISBN 978-985-7165-32-2.

У новай кнізе вядомага даследчыка айчыннай гісторыі XX ст. Андрэя Чарнякевіча ў жанры палітычнай біяграфіі апісваецца жыццё і дзейнасць Паўла Алексюка — адной з самых супярэчлівых фігур беларускага нацыянальнага руху першай трэці XX ст.

Кніга напісана на багатым фактычным матэрыяле, з прыцягненнем новых дакументальных крыніц. Будзе цікавай як спецыялістам-гісторыкам, так і самаму шырокаму колу чытачоў.

УДК 94 (476)«19»(092)+929

ББК 63.3(4Бей)

ISBN 978-985-7165-32-2

© Чарнякевіч А.М., 2017

© Афармленне. Выдавец А.М. Янушкевіч, 2017

ЗМЕСТ

Уступ.....	5
I. Пачатак шляху. Гародня – Пецябург – Менск (1909–1918).....	11
II. Губернскі камісар БНР. Гародня (1918–1919)	43
III. Першая спроба. Вільня (1919)	80
IV. Раскол. Менск (1919).....	106
V. Найвышэйшая Рада і Беларуская вайсковая камісія. Менск (1920)	145
VI. Палескі паход Булак-Балаховіча і Беларускі палітычны камітэт (1920–1921)	167
VII. Спроба другая. Вільня (1921).....	188
VIII. Канчатковая метамарфоза. Прага — Вільня (1921–1922).....	228
IX. Паланафілы пасля Алексюка (1922–1925)	255
X. Прытулак выгнанца. Наваградак (1925–1931)	282
Заклучэнне	301
Іменны паказальнік	306

УСТУП

*...Самазванцы шыбка выяўляюць сваё аблічча,
і народ на іх ніякае ўвагі не зварачвае.
Іменьні іх будуць запісаныя толькі на «чорнай дошцы»*

А. Луцкевіч¹

*...Аляксюк — асоба з сумнеўнай маральнасцю,
аднак, без сумнення, шчыра закаханы ў сваёй справе...*

З ліста Э. Івашкевіча. Чэрвень 1918 г.²

У кастрычніку 1931 года «Беларускі зvon», газета так званай «беларускай санацыі», змясціла сціплае паведамленне пра тое, што адвакат з Наваградка Павел Аляксюк наўмысна падпаліў сваю маёмасць, якую напярэдадні застрахаваў на вялікую суму. Справа, аднак, хутка адкрылася, у выніку чаго няўдалы аферыст на загад польскай пракуратуры быў арыштаваны³. Гэта адна з апошніх вядомых звестак пра героя нашай кнігі, апошні штырх да партрэта, у якім няма аніводнай светлай фарбы.

Сярод беларускіх дзеячаў цяжка ўзгадаць асобу больш непрывабную, чым Павел Аляксюк. «Бацька беларускіх паланафілаў», як яго ахрысцілі ў міжваенным друку, уяўляе сабой той даволі рэдкі выпадак, калі ў ацэнцы адной і той жа постаці — ацэнцы, дарэчы, глыбока негатыўнай — сыхозяцца як прыхільнікі, так і крытыкі беларускага руху.

¹ Наша думка. 14.1.1921; Наша Ніва. 25.3.2005. С. 14.

² Gierowska-Kałuża J. Polacy i Białorusini we wzajemnych opiniach w latach 1918–1921 // Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. T. 42. S. 40.

³ Беларускі зvon. 5.10.1931. № 21.

Нават вельмі сціплы цытатнік з выказванняў сучаснікаў у стане акрэсліць увесь дыяпазон гэтых вызначэнняў. Кіраўнік польскага Таварыства стражы крэсовай быў катэгарычны адносна П. Алексюка, калі пісаў, што той «у беларускім руху кіруецца не ідэяй, а ўласнымі амбіцыямі і прагаю ўлады»⁴. «Алексюка... — сцвярджаў кіраўнік польскага П аддзела ў Вільні, — усе беларусы лічаць вельмі здольным дзеячам, але разам з тым — шантажыстам і злодзеям»⁵. У запісцы «Сучасныя беларускія палітычныя партыі» Палута Бадунова характарызавала яго як нацыяналіста ды «кар’ерыста з няўстойлівымі палітычнымі поглядамі»⁶, тады як Клаўдзій Дуж-Душэўскі і Аляксандр Цвікевіч лічылі «авантурыстам»⁷. Янка Антонаў называў яго «беларускім Азефам»⁸, Кузьма Цярэшчанка ў адным са сваіх лістоў абвясціў «мярзаўцам», якога «шкадаваць нема чаго...», а «Беларуская крыніца» наогул заклэйміла «беларускім вырадакам»⁹.

Ягоная палітычная біяграфія выглядае надзвычай цікава, яна насычаная драматычнымі і нечаканымі паваротамі. Павел Аляксюк паспеў прыняць удзел у большасці з вызначальных для беларускага руху дзеяў. Разам з тым, ён палітычны авантурыст, агент дэфензівы ды паляўнічы на дзяржаўныя субсідыі. Да нядаўняга часу не існавала ніводнай гістарычнай працы, у якой ягоны вобраз выхадзіў за ўжо створаны шаблон. Выключэннем сталі кнігі А. Латышонка, які даследаваў вытокі беларускай вайскавай справы, ды Ё. Янушэўскай-Юр-

⁴ Archiwum Akt Nowych (далей — ААН). Towarzystwo Straży Kresowej. Т. 305. S. 59.

⁵ Centralne archiwum wojskowe (далей — САВ). Oddział II Sztabu Generalnego. Syg. I.303.4.5169.

⁶ Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей — НАРБ). Ф. 60. Воп. 3. Спр. 773. Арк. 1.

⁷ Пратакол паседжанняў Беларускай Нацыянальна-Палітычнай На рады ў Празе, 26–30 верасня 1921 г. // Спадчына. 1999. № 5–6. С. 26–32.

⁸ Антонаў Я. Успаміны аб польскай акупацыі Горадзеншчыны у 1919–1921 гг.: Малюнк гвалту і зьдзеку фасетных польскіх паноў на Беларусі (Мае перажыванні). Коўна, 1921. С. 10.

⁹ Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі (далей — Архівы БНР). Кн. 1. Т. 2. Вільня etc., 1998. С. 852.

кевіч, дзе бадай што ўпершыню ягоная дзейнасць у перыяд Сярэдняй Літвы разглядалася больш-менш пазітыўна¹⁰. Таксама Дарота Міхалюк, аўтар даследавання па гісторыі БНР, адзначае: «Не вельмі добра даследаваны лёс П. Алексюка, які ў беларускай літаратуры, на маю думку, няслушна лічыцца прапольскім рэнегатам...»¹¹.

Менавіта гэтакі суцэльна чорны колер перш за ўсё кідаецца ў вочы, калі толькі пачынаеш знаёміцца з гэтай постаццю. Здавалася б, гэтага аднаго ўжо павінна быць дастаткова, каб назаўсёды пакінуць прозвішча Паўла Алексюка сярод іншых *di minores*, як калісьці акрэсліў іх Антон Луцкевіч¹². Вось толькі ў выніку ўжо нельга зразумець, ці Павел Аляксюк пераўтварыўся ў «паланафіла» дзякуючы таму, што ад пачатку быў гэтым самым *di minores*, ці, стаўшы «паланафілам», ён аўтаматычна патрапіў у палітычныя маргіналы?

Як падаецца, ужо сама дэфініцыя «паланафіл» як сінонім нейкай «любві», «прыхільнасці» да Польшчы выглядае не зусім дакладна. Гісторык Аляксандр Горны прапануе аднесці да прадстаўнікоў прапольскай (паланафільскай) плыні беларускага нацыянальнага руху асобаў, якія «выказвалі ідэю супрацоўніцтва з інстытутамі Польскай дзяржавы дзеля дасягнення нацыянальна-культурных і палітычных саступак для беларускага народа, нават коштам адмовы ад пастулату незалежнасці Беларусі»¹³. Фактычна ж у палітычным лексіконе тэрмін «паланафіл» атрымаў устойлівую негатыўную ка-

¹⁰ Januszewska-Jurkiewicz J. Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939. Katowice, 2010; Латышонак А. Жаўнеры БНР. Вільня, 2009.

¹¹ Міхалюк Д. Беларуская Народная Рэспубліка 1918–1920 гг.: ля вытокаў беларускай дзяржаўнасці. Смаленск, 2015. С. 451.

¹² Навіна А. Крызіс ідэі ці крызіс грамадзянства? // Заходняя Беларусь: зборнік грамадскай мыслі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі. Вільня, 1924. С. 5.

¹³ Горны А. Беларускія паланафільскія арганізацыі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Заходняй Беларусі (1921–1937 гг.): дысертацыя на саісканне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук : спецыяльнасць 07.00.02 Айчынная гісторыя / нав. кір. А. Каваленя; Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы». С. 4.

натацыю і прапагандысцкую афарбоўку, успрымаўся ў якасці вызначэння арганізацый ды асобных дзеячаў, што карысталіся палітычнай і фінансавай падтрымкай з боку Польшчы.

Як піша гісторык Е. Левандоўскі, за арыентацыю на польскую дзяржаву ў розны час так ці інакш выказалася большасць беларускіх дзеячаў¹⁴. Напрыклад, у перыяд польска-савецкай вайны да прыхільнікаў Польшчы залічваліся тыя ж Антон Луцкевіч, Кузьма Цярэшчанка, Аркадзь Смоліч, Язэп Лёсік, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Аляксандр Уласаў, Янка Серада, Браніслаў Тарашкевіч, Вацлаў Іваноўскі, Радаслаў Астроўскі, Янка Станкевіч ды іншыя беларускія дзеячы, якія спадзяваліся на падтрымку з боку Юзэфа Пілсудскага як кіраўніка польскай дзяржавы на карысць беларускай справе. Тым часам «паланафільства» кожнага з гэтых дзеячаў патрабуе дакладнага аналізу і прывязкі да канкрэтнай геапалітычнай сітуацыі, а вынікі іх дзейнасці могуць падацца вельмі нечаканымі!

Асобна стаіць кола тых, хто адкрыта дэклараваў сваю лаяльнасць да польскай дзяржавы: Казімір Цвірка-Гадышкі, Аляксандр Янсан, Лявон Дубейкаўскі, Станіслаў Булак-Балаховіч, бацька і сын Адамовічы, Яўген Ладноў, Арсень Паўлюкевіч, Рамуальд Зямкевіч, Яўген Міткевіч, Аляксандр Аршун, Тодар Вернікоўскі, Франц Умястоўскі, Феліцыян Цяўлоўскі, Янка Шурпа ды іншыя. Праўда, і яны не ўтваралі адзіны кірунак беларускай грамадска-палітычнай думкі.

Акрамя таго, на працягу часу погляды амаль кожнай з пералічаных асобаў маглі кардынальна змяняцца. Напрыклад, генерал Станіслаў Булак-Балаховіч некалькі разоў за сваю палітычную кар’еру станавіўся пад самыя розныя сцягі, «паланафіл» Арсень Паўлюкевіч быў асуджаны польскім судом як бальшавіцкі агент, В. Адамовіч-сын пасля ад’езду ў Гданьск з «паланафіла» ператвараецца ў амаль адкрытага праціўніка польскай улады, тады як Язэп Мамонька ды Міхаіл Гурын-Маразоўскі прайшлі дакладна адваротны шлях —

¹⁴ Lewandowski J. Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI.1918—IV.1920). Warszawa, 1962. S. 210.

ад непрымірымых барацьбітоў з польскай дзяржавай да яе адкрытых прыхільнікаў. Сярод гэтых «сапраўдных» беларускіх паланафілаў ужо амаль няма прыцягальных вобразаў...

Тут, аднак, узнікае чарговае пытанне. Чаму кожны з беларускіх палітыкаў, які ішоў на супрацоўніцтва з Польшчай ці хаця б толькі шукаў нейкага ўдалага кампрамісу на глебе нацыянальнай культурнай працы, непазбежна залічваўся грамадскай думкаю да ліку здраднікаў? Магчыма, мела рацыю іншая даследчыца, Крысціна Гамулка, якая адзначала, што «большасць беларусаў імкнулася да стварэння незалежнай беларускай дзяржавы, будучы супраць усялякіх палітычных саюзаў з Польшчай»¹⁵?

Палітычная слабасць беларускага руху, яго існаванне на працягу ўсёй сваёй гісторыі ў стане жорсткай ідэалагічнай канкурэнцыі з боку іншых плыняў тэарэтычна мелі прызвычаіць яго шукаць хаўруснікаў ды прымусіць ісці на кампрамісы з рознымі сіламі. Аднак шмат у чым менавіта ўнутраны антыпольскі характар гэтага руху загадзя ўскладняў беларускаму дзеячу рэалізацыю ягоных палітычных мэтаў, абмяжоўваючы ў выбары палітычнага вектару ды пазбаўляючы здольнасці да прагматызму!

Наўрад ці мы здолеем зразумець асаблівасці беларуска-польскіх дачыненняў і ўласна феномен «паланафільства» без агульнага кантэксту. Перш за ўсё гаворка павінна ісці пра сувязь паміж фармаваннем беларускай нацыянальнай ідэі і гэтак званым «заходнерусізмам». Менавіта ён выпрацаваў і ўмацаваў некалькі стэрэатыпаў, якія перайшлі ў беларускі нацыяналізм, і ў першую чаргу выразную антыпольскасць апошняга, што ўвасобілася ў вобразе «чужога/іншага». «Важным элементам “заходнерусізму” было вызначэнне вобразу “Іншага”, — піша на гэты конт гісторык Андрэй Ціхаміраў. — У залежнасці ад палітычных і эканамічных патрэб “Іншы” быў спосабам на стварэнне ўласнай ідэнтычнасці (у апазіцыі да “іншасці”), часам быў вель-

¹⁵ Gomołka K. Ignacy Paderewski wobec kwestii białoruskiej w okresie Konferencji Wersalskiej // Studia i Szkice z Dziejów Najnowszych. 1987. S. 93.

мі амбівалетным канструктам, часам быў проста “вобразам ворага”, вакол якога будавалася сутнасць светапогляду»¹⁶.

Павел Аляксюк стаў менавіта такім «іншым», на супраць-пастаўленні з якім паўставаў вобраз «сапраўднага» беларуса. «Ужо напачатку сваёй “палітычнай” працы, — пісала газета “Крыніца”, — А[ляксюк] сярод шырокіх кругоў беларускіх дзеячоў выклікаў рознага роду падазрэнні і недаверлівасць да яго асобы, бо ён заўсёды паступаў ня так, як паступае справядлівы беларус...». З іншага боку, як адзначае гісторык Алег Латышонак, П. Аляксюк з’яўляўся рэдкім прыкладам прагматыка, што «дзейнічаючы на карысць незалежнасці Беларусі, кожны раз выбіраў аптымальны варыянт выхаду з наяўнай сітуацыі». Ва ўмовах польска-савецкай вайны ён, фактычна, з’яўляўся «адзіным беларускім палітыкам, які рашуча выказаўся за супрацоўніцтва з Ю. Пілсудскім...», у сувязі з чым і зрабіўся «антыгероем беларускай гістарычнай літаратуры»¹⁷!

Гэтая кніга не паўстала б без дапамогі маіх сяброў ды ка-легаў. Шчыра дзякую за падтрымку шаноўным Андрэю Вашкевічу, Алесю Горнаму, Алегу Латышонку, Уладзіміру Ляхоўскаму, Вользе Масцяніцы, Алесю Пашкевічу, Алесю Смалянчуку, Анатолю Сідарэвічу. Без іх падказак і парад наўрад ці мне б удалося прайсці сцэжкамi жыцця героя гэ-тай кнігі.

Асобна павінен узгадаць доктара габілітаванага, прафе-сара Ёанну Героўскую-Калаўр. Менавіта наш навуковы ды-ялог стаў той крыніцай натхнення, якая і дазволіла давесці распачатую ўжо шмат часу таму працу да нейкага лагічнага выніку.

¹⁶ Ціхаміраў А. «Заходнеруская ідэя» як даследчыцкая праблема: ці бы-ла яна альтэрнатывай для беларускай ідэі? // Беларусь в европейском контексте: актуальные дискуссии о нациостроительстве. Вильнюс, 2014. С. 97, 100.

¹⁷ Латышонак А. Жаўнеры БНР. С. 226.

Раздел I

ПАЧАТАК ШЛЯХУ

Гародня – Пецярбург – Менск (1909–1918)

*Ужо напачатку сваёй «палітычнай» працы
А[ляксюк] сярод шырокіх кругоў беларускіх дзеячоў
выклікаў рознага роду падазрэнні і недаверліваць да яго асобы,
бо ён заўсёды паступаў ня так, як паступае справядлівы беларус...*

«Крыніца»

Ужо сама дата нараджэння Паўла Аляксюка выклікае пытанні. Звычайна ў крыніцах падаецца, што ён з’явіўся на свет 28 лістапада 1892 года¹. Гэтак жа запісана і ў ягоным *Curriculum vitae*. Праўда, як адзначае даследчыца Е. Казлоўская (Глагоўская), сама дата, хутчэй за ўсё, пададзеная паводле старога стылю (паводле новага стылю ён нарадзіўся 10 снежня). Тое ж паказвае і выписка з метрыкі гарадзенскага пабернардынскага касцёла (згодна з ёй, дзіце было ахрышчанае ў гэтым жа храме 27 снежня ксяндзом Тамашам Долай). Недарэчнасці пачынаюцца, калі мы звяртаемся да пасведчання, выдадзенага ўжо пазней наваградскім старастам. Паводле гэтага дакумента, Павел Аляксюк нарадзіўся... 29 кастрычніка 1892 года².

¹ Рудовіч С. Аляксюк Павел Паўлавіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 1. Мінск, 1993. С. 112–113.

² Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... // Czasopis... 2007. № 2. S. 41–42.

Незалежна ад дакладнай даты, нараджэнне Паўла Алексюка супала з пачаткам новага этапу ў станаўленні беларускай нацыянальнай ідэі. Якраз напярэдадні, у 1891 годзе ў Кракаве выйшаў у свет зборнік Францішка Багушэвіча «Дудка беларуская», якім былі закладзеныя этнічныя падставы зараджэння беларускага нацыяналізму³. Пакаленне часоў імператара-рэфарматара Аляксандра II: Вячаслаў Адамовіч-Старэйшы (1864), Тодар Вернікоўскі (1861), Мітрафан Доўнар-Запольскі (1867), Раман Скірмунт (1868), Антон Лявіцкі з Лявонам Дубейкаўскім (1869) ды нават тыя, хто нарадзіўся ўжо пазней, у сямідзясятых гадах — Аляксандр Уласаў (1874), Васіль Захарка (1877), Пётр Крэчэўскі (1879) — усе яны нават узростам былі старэйшымі за беларускі нацыянальны рух. Не выпадкова большасць з іх, хаця і па-рознаму, пазней сталі сімвалам кансерватыўна-захавальнага пачатку беларускага руху.

Павел Аляксюк прыналежаў ужо да наступнага пакалення, якое з’явілася на мяжы васьмідзясятых — сярэдзіны дзевяностых гадоў, у часы імператара Аляксандра III: Вацлава Іваноўскага (1880), Івана Луцкевіча ды Усевалода Ігнатоўскага (1881), Францішка Умястоўскага і Яна Луцэвіча (Янкі Купалы) (1882), Вацлава Ластоўскага, Язэпа Лёсіка і Аляксандра Цвікевіча (1883), Антона Луцкевіча (1884), Сымона Рак-Міхайлоўскага ды Палуты Бадуновой (1885), Змітра Жылуновіча ды Аляксандра Прушынскага (1887), Кузьмы Цярэшчанкі (1888). Ужо на зыходзе гэтай эпохі з’явіцца Лявон Заяц (1890), Язэп Варонка, Аркадзь Смоліч, Адам Станкевіч ды Макар Касцевіч (Макар Краўцоў) (1891), аднагодкі П. Алексюка — Браніслаў Тарашкевіч ды Аляксандр Чарвякоў (1892), Кастусь Езавітаў (1893) і Тамаш Грыб (1895), які шмат у чым быў ужо чалавекам новага часу.

Акрамя іншага, агульным будзе іх ідэалагічнае станаўленне, якое прыпадае на часы першай расейскай рэвалю-

³ Кравцевич А., Смоленчук А., Токть С. Белорусы: нация Пограничья. Вильнюс, 2011. С. 126.

цыі. Гэтае пакаленне, як пазней акрэсліў А. Луцкевіч, было ўжо вольным ад лозунгаў апошняга польскага паўстання ды перажыткаў прыгону, а ў ягоным светапоглядзе аб'ядналіся «дэмакратызм ды... ідэалы расейскага народніцтва»⁴.

Не менш (а дакладней, нават больш) рознагалоссяў існуе і наконт таго, дзе ўласна з'явіўся на свет Аляксюк. Згодна з метрыкай, ён нарадзіўся ў Гародні, у сям'і фельдфебеля 101-га Пермскага палка Паўла Алексюка і Эвеліны з Емельянаў (паводле іншых звестак — з Леанеўскіх)⁵. Кіраўнік польскага Таварыства стражы крэсовай С. Мыдляр характарызаваў яго гэтак: «Памочнік прысяжнага адваката, сын фельдфебеля, каталік»⁶. Аднак, ужо згодна з настаўнікам Я. Антонавым, Павел Аляксюк быў уладальнікам маёнтка Татаршчызна каля Гародні. Гэта магло б ускосна кампенсаваць адсутнасць дакладных звестак пра ягонае паходжанне, калі б не тое, што Янка Антонаў, як зацяты антаганіст Алексюка, пішучы пра апошняга, выкарыстоўваў толькі «свой-чужы»⁷.

У той жа час і сам П. Аляксюк у карэспандэнцыях да «Нашай Нівы» называў «сваімі» як Гародню, гэтак і мястэчка Воўпа Гарадзенскага павета⁸. Таксама і Зоська Верас згадвала пра тое, што «...П. Аляксюк паходзіў з Воўпы»⁹. Магчы-

⁴ Брокгауз Ф., Ефрон И. Новый энциклопедический словарь. СПб., 1912. Т. 8. С. 944.

⁵ Гэткую ж дату падае і «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі». Kozłowska, H. *Dalszy los nieznanu...* S. 41–42; Рудовіч С. Аляксюк Павел Паўлавіч... С. 112.

⁶ AAN. TSK. T. 305. S. 59.

⁷ Для беларускіх сацыялістаў пачатку 20-х гадоў слова «землеўласнік» азначала сацыяльна чужы чалавек. Гэта можа быць падставай, каб засумнявацца ў справядлівасці высунутага супраць Алексюка «абвінавачвання» ў прыналежнасці да «варожага» беларускаму народу класу. З іншага боку, перад намі самае простае тлумачэнне ягонай здольнасці ісці на пагадненні з «крэсовымі зубрамі», гэткамі, як той жа Р. Скірмунт, ці Э. Вайніловіч і інш., што ў вачах беларускіх эсэраў з'яўлялася доказам палітычнай беспрынычпавасці: Антонаў, Я. Успаміны аб польскай акупацыі Гарадзеншчыны ў 1919–1921 гг.... С. 10.

⁸ Наша ніва. 1910. Факсім. выд. Вып. 3. Мінск, 2000. С. 213, 243.

⁹ Верас З. Я помню ўсё. Успаміны, лісты. Гародня — Уроцлаў, 2013. С. 113.

ма, аднак, што гаворка ідзе не пра само мястэчка, а пра засценак Татаршчызна, які месціўся побач¹⁰.

Праблема з месцам нараджэння П. Аляксюка, аднак, на гэтым не заканчваецца. Напрыклад, ананімны карэспандэнт «Беларускай крыніцы» напярэдадні выбараў у Віленскі сейм згадваў пра мясцовасць Талмінава ў Ашмянскім павеце як «родную вёску вядомага панскага падхлебніка — Аляксюка»¹¹. Больш за тое, гэта інфармацыя паўтараецца і ў выдадзеным наваградскім старастам засведчанні. Сам Павел Аляксюк, падаючы дакументы ў Віленскі ўніверсітэт, пазначыў у якасці месца нараджэння вёску Талмінава Паланскай гміны Ашмянскага павета (тамсама ў якасці нацыянальнасці ён пазначыў: беларус, каталіцкага веравызнання, родная мова — беларуская)¹².

Пра дзяцінства П. Аляксюка нам вядома толькі тое, што скончыўшы I аддзяленне народнай школы, далейшую адукацыю ён атрымаў у гарадзенскай гімназіі.

Менавіта ў Гародні ён, як падаецца, упершыню сутыкаецца з беларускім рухам. Восенню 1909 года ён разам з невялічкай групкай навучэнцаў старэйшых класаў мясцовых гімназій закладае нелегальны гурток беларускай моладзі «Хатка», становіцца ягоным віцэ-старшыней¹³. Сама ар-

¹⁰ Акрамя таго, нейкі род Аляксюкоў герба «Леліва» валодаў іншым суседнім засценкам — Седзяневічы (цяпер вёска Седзяневічы). «Адзін з Аляксюкаў, — чытаем мы ва ўспамінах Антонія Кулікоўскага, які правёў тут сваё дзяцінства, — скончыў вучобу і стаў лекарам. Быў чалавекам вельмі багатым, а таму заснаваў “вячыстую” стыпендыю для сваёй сям’і. “Вячыстая” стыпендыя прыдугледжвала, што пакладзеная ў банк квота заставалася некранальнай, а адсотак з сумы поўнасьцю шоў на аплату коштаў навукі аднаго студэнта. Гэтая стыпендыя была пакладзена на рахунак Рэальнай гімназіі ў Гродна і яе кожны раз атрымліваў найбольш здольны студэнт з сям’і Аляксюкоў...». Ці знаходзіліся гэтыя Аляксюкі ў сваяцтве паміж сабою, на жаль, высветліць не ўдалося: Kulikowski A. Lata chłopięce i huk dniał. Warszawa, 1999. S. 35–36, 75.

¹¹ Padtałminawiec. I tut jaho nia lubiać // Biełaruskaja krynica (adnandnioŭka). 25.12.1921. S. 6.

¹² Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... S. 41–42.

¹³ Пяткевіч А. Гродзенскі гурток беларускай моладзі і Саколышчына // Białoruskie Zeszyty Historyczne. 1998. № 9. S. 136–141; Смалянчук А. Гара-

ганізацыя сваім характарам хутчэй нагадвала зямляцтва. Згодна з Адамам Станкевічам, да «Хаткі» належала шмат дзяцей засцянкавай шляхты (у асноўным — выхадцаў з Сакольшчыны), а агульныя настроі былі народніцка-краёвыя¹⁴.

Можна толькі здагадвацца, якую фактычна ролю П. Аляксюк адыгрываў у гуртку. Зоська Верас пазней узгадвала пра яго: «...У гуртку ён быў вельмі коратка. З самага пачатку прыходзіў на г. зв. лекцыі, чытаў вершы..., раз, здаецца, рэфэрат — і гэта ўсё. Ні ў спэктаклях, ні ў далейшай рабоце ўдзелу не прыймаў, хоць быў у Горадні. Нават, пры спатканьні з сябрамі гуртка паводзіў сябе, як чужы»¹⁵.

Тым не менш, з карэспандэнцыяй Аляксюка ў газету «Наша ніва» за гэты час відаць ягоную заўважную цікавасць да нацыянальнага пытання і грамадскай працы. «Горад гэты беларускі, — пісаў ён пра Гародню ў 1910 годзе, — але дагэтуль пра беларусаў нешта мала было чуць, і толькі цяпер пачалі яны тут будзіцца. Спачатку, праўда, ішло туга, але пасля штараз болей і болей пачалі цікавіцца беларускім адраджэннем, і вось цяпер ужо маем нямала беларусаў, каторыя душой і сэрцам прыналежаць да сваёй Бацькоўшчыны». У іншым месцы ён адзначае ўздыв нацыянальнай свядомасці сярод мясцовых жыхароў: «Нацыянальнае беларускае пачуццё шырыцца што раз болей і болей, і ўжо маем такіх людзей, каторыя пазналі, што ня добра і брыдка чурацца сваёй роднай мовы ды круціць язык на чужую моду». Магчыма, што менавіта Аляксюк і быў адным з тых, хто ў Гародні і ваколіцах «шырыў прасвету паміж мясцовых людзей, даваў ім газеты і кніжкі беларускія» (дзякуючы публікацыям у «Нашай Ніве» мы ў стане прасачыць шляхі ягоных падарожжаў краем: Гародня, Воўпа, Лунна, Дубна)¹⁶.

дзенскі гурток беларуская моладзі // Музей і развіццё гістарычнага краязнаўства. Гродна, 1990. С. 34.

¹⁴ Stankievič A. Biełaruskі chreścіjanski ruch (hіstaryčny narys). Vіlnіa, 1939. S. 46.

¹⁵ Верас З. Я помню ўсё... С. 112–113.

¹⁶ Наша ніва. 1910 г. С. 213, 243, 351, 429, 463, 623.

Акрамя ліставання з «Нашай Нівай» Павел Аляксюк у гэты самы час вядзе актыўнае ліставанне з віленскай польскамоўнай газетай «Litwa». У адным з першых лістоў у рэдакцыю ён пісаў: «...Гродзенскія беларусы шлюця вам свой гарачы прывет і падзякаванне за тое, што Вы з такой ахвотаю служыце нашай справе. Толькі вельмі хочучь чытацелі, каб больш месца было ўдзелена ў Вашай газеце на наше жыццё, хочучь больш живога матэр'яла, каторы-бы абзнаеміў іх з беларускім адраджэннем вогулі і пачасці каторы-бы даваў абразок цяперашняга беларускага жыцця...». П. Аляксюк наўпрост запрапанаваў адчыніць гэткую беларускую рубрыку і ўзяць на сабе адказнасць за яе напаўненне¹⁷.

Усяго праз тыдзень пасля гэтага ліста, у сярэдзіне чэрвеня 1910 года, ён пасылае ў рэдакцыю артыкул на тэму «Беларус і ягонае заданне ў сённяшнім часе»: «Відавочна, — адзначаў П. Аляксюк, — што беларускі рух падымаецца. Усё большая колькасць вучашчыхся студэнтаў, моладзі, і значная лічба сялян схіляецца да гэтага згуртавання і жадае працаваць на карысць сваёй зруйнаванай Бацькаўшчыны. Таму, паміж волі, паўстаюць да гэтага часу не да канца высветленыя сярод нас пытанні: якія ж эканамічныя патрабавання беларуса ў сённяшнім часе, якімі шляхамі ён можа паўплываць на далейшае развіццё нацыянальнай ідэі?». Выснова была кароткай: «...Перш за ўсё, чалавек, які адчувае сабе беларусам, які кахае свой беларускі край, павінен быць ім не толькі словам. Але і чынам, а чына для нашай нова адраджонай нацыі ёсць

¹⁷ Гэты ліст звяртае на сябе ўвагу яшчэ з дзвюх прычын. Ягоны аўтар зноў, як і раней у выпадку з рэдакцыяй «Нашай Нівы», у якасці зваротнага адраса ўказвае «Беларусь, Гродна» (пры тым, што фактычны адрас для карэспандэнцыі быў пададзены як пошта Воўпы Гарадзенскай губерні, маёнтак Татаршчызна ці завулак Татарскі, 3, 1 у Гародні). Акрамя таго, на першай старонцы стаіць круглая пячатка з выявай сонца, якое ўзыходзіць над хвалямі (фактычна, адсылка да лозунга: «Загляне сонца і ў наша ваконца»). Верагодней за ўсё, гэта — сімвал гарадзенскага гуртка. Хаця, магчыма, П. Аляксюк выкарыстоўваў уласную пячатку, ці, што таксама верагодна, гэта менавіта ён і быў аўтарам пячаткі арганізацыі: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka Rankraščių skyrius (далей — LMAVB). F. 249. Vnt. 620. L. 1–1v; LMAVB. F. 249. Vnt. 617. L. 2.

дужа, велю маем дарог ды сцежак для працы. Няхай было б толькі каму працаваць.

Бо перад намі будучыня нашай мовы, культуры ды наогул нашага нацыянальнага адраджэння, а значыць кожны можа працаваць дзеля яго будучыні. Перш за ўсё, што тычыцца мовы, мы павінны яе чуць не толькі ў сваім штодзённым жыцці, але і на кожным кроку, ці гэта ў тэатры, на нейкім бале, ці ў іншых публічных месцах. Тым самым мы, як бы, пратэстуем супраць ігноранцыі нас і галосна кажам пра сваё існаванне.

Далей нашая дзейнасць павінна пайсці шляхам распаўсюджвання беларускіх газет ды кніжак, друкаваннем новых беларускіх твораў, стварэннем арганізацый беларускай моладзі, мэтаю якіх павінна стаць падняцце нацыянальнага духа ды народнага пачуцця, а так сама больш блізкага знаёмства са сваім краем, для чаго найлепшым сродкам з'яўляюцца навуковыя летнія экскурсіі.

Няхай кожны з нас выбярэ гэткае поле дзейнасці, якое больш за ўсе падыходзіць яму самому і дзе ён можа прынесці найбольш карысці...»¹⁸.

«Чаго ж хочаць беларусы і якая мэта іх нацыянальнага руху? — гэтым пытаннем задаваўся П. Аляксюк у чарговым артыкуле і сам жа адказваў. — ...Беларускі люд, паглыблены ў спрадвечную апатыю ды забітасць, як маральную гэтак і матэр'яльную, у рэшце рэшт дайшоў да нацыянальнага самапазнання. Ён зразумеў, што і яго, як шмат хто заве, “хамская мова”, мае права на існаванне...»¹⁹.

Адметна, што ў газетных допісах П. Аляксюк праявіў сябе зацятым прыхільнікам літоўскага нацыянальнага адраджэння. «Народ літоўскі гэта ўжо цяпер сьвядомы народ, — пісаў Аляксюк у карэспандэнцыі да “Нашай нівы”. — Калісь ён, як і мы беларусы, быў цёмны і цураўся сваёй мовы і звычай, але апошнімі часамі зразумеў пану ўсяго свайго роднага, абудзіўся з векавечнага сну і падняў высока сваё нацыянальнае

¹⁸ LMAVB. F. 249. Vnt. 615. L. 1–2.

¹⁹ LMAVB. F. 249. Vnt. 616. L. 9.

знамя. Яны ўжо цяпер не стыдаюцца сваёй мовы». У іншым месцы ён адзначаў: «Літвіны — гэта люстра нашага беларускага народнага адраджэння: такія ж цяжкія і нашы першыя крокі па дарозе да народнай свядомасці; так сама і нас з аднаго боку апалячвае касьцёл, з другога — перарабляе ў расейцаў царква; але, нягледзячы на ўсе гэтыя перашкоды, мы сьмела і дружна павінны ісьці да нашай мэты, верачы, што праўда заўсягды зваюе цемню... Так і хацелася крыкнуць ворагам беларушчыны: “Не вам стрымаць разгон нашага жыцця, не вам зламаць нашы маладыя сілы! Даволі будзе і ў нас энэргіі бараніць сваю сьвятую і вялікую справу ўсенароднага адраджэння!”»²⁰.

Пры гэтым будучы «бацька паланафілаў» асабліва рэзка выступае супраць... паланізацыі краю! У чарговым допісе ў газету «Litwa» 4 верасня 1910 года ён абрынаецца з крытыкай на касцёл ды г. зв. «служак Марыі»: «...Цэнтрам паланізацыі з’яўляецца Гродна. Яго ўзначальвае кіраўнічка Служак нейкая грубая ды мала адукаваная асоба Ф. Дудзіньска. Гэткая вельмі паважаная пані таму ўдана праводзіць паланізацыю, што ў Гродна надсылаецца найбольш вялікі адсотак ліцьвінак. Тут на іх чакае п. Дудзіньска са сваімі вечнымі размовамі пра польскую “святую” мову, пра “літоўцаў, якія павінны лічыць сябе палякамі ды размаўляць выключна па-польску, не ўжываючы паганскага літоўскага, поклятага Богам”. Далей гаворыцца пра “літоўскіх дзікусаў”, іх грубых звычаях, немаральнасць, пра тое, што яны загразлі ў найгоршых грахах, пра Міцкевіча. Які — хаця і паходжаннем ліцьвін — аднак заўсёды пісаў ды размаўляў выключна па-польску. Адным словам, кожны вечар прысвечаны паланізацыі. Акрамя таго, пад пагрозай найстрашэнных кар забараняецца выкарыстоўваць літоўскую мову.

У гэткі ўласна грубы ды нешляхетны спосаб кіраўнічкі ордэна намагаюцца вытрасці з сэрцаў літвінак усе тое, што яны так любілі ў дзіцячыя гады і што так блізка іх душы: мову, культуру, звычаі ды, нават, любоў да сваіх братоў...»²¹.

²⁰ Наша ніва. 1911. № 31–32. Факсім. выд. Вып. 4. Мінск, 2003. С. 397–398.

²¹ LMAVB. F. 249. Vnt. 618. L. 1–1ap.

У наступным допісе ў газете ён распавядаў пра іншы выпадак «польскага шавінізму», калі мясцовыя польскія дамы высмейвалі партрэт з князем Вітаўтам і зробленым пад ім надпісам па-літоўску²². Больш за тое, менавіта Павел Аляксюк лічыцца першым перакладчыкам з літоўскай на беларускую мову²³. Варта таксама дадаць, што адначасова з сяброўствам у беларускім гуртку Павел Аляксюк прыналежаў да тайнага «Польскага самаадукацыйнага кола» ў Гародні²⁴. Гэткая сувязь з польскім нацыянальным адраджэннем у той час, аднак, была шмат для каго з беларускіх дзеячаў даволі звычайнай з’яваю²⁵. Дарэчы, ужо пазней, падчас вучобы ў Віленскім універсітэце, П. Аляксюк прасіў вызваліць яго ад экзаменаў па паланістыцы, тлумачачы тым, што яшчэ ў 1905 годзе наведаў заняткі па польскай мове ды літаратуры, а з 1911 года «праводзіў шэраг адказных спраў, дзеля якіх сілай рэчаў быў вымушаны вывучаць працы па гісторыі і літаратуры Польшчы»²⁶.

Недзе з сярэдзіны 1910 года, калі меркаваць па тых жа лістах у «Нашай Ніве» ды «Litwe», П. Аляксюк часта наведваецца з Гародні ў Коўну, дзе ён наладжвае сувязі з суполкай мясцовых беларусаў²⁷. Ён нават выступіў з прамовай на тэму «Мінуўшчына і цяпершчына беларусаў». «На лек-

²² LMAVB. F. 249. Vnt. 617. L. 1–1ap.

²³ Błaszczak T. Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940. Rozprawa doktorska. Toruń, 2012. S. 102.

²⁴ Sylwester Wojewódski przed Sądem Marszałkowskim / J. Kochanowski, S. Rudnicki. Warszawa, 1997. S. 101–102.

²⁵ Дастаткова ўгадаць Вацлава Ластоўскага, які пачынаў сваю палітычную кар’еру з сяброўства ў Польскай сацыялістычнай партыі: Зубко В. «Curriculum vitae» В. Ластоўскага і Т. Грыба // Беларускі гістарычны часопіс. 2003. № 3. С. 62–71.

²⁶ Lietuvos centrinis valstybes archyvas (далее — LCVA). F. 175. Ap. 2 (VI ca). B. 134. L. 18.

²⁷ У адным з лістоў узгадваецца ягоны ковенскі адрас — кляштар кармелітаў. Цікава, што з пяцігоддзем працы «Нашу Ніву» віншавала ковенская суполка беларусаў: П. Аляксюк, Ян Аляксюк, Г. Аляксюк, Б. Алексюк, В. Адамовіч, В. А. Адамовіч, Ю. В. Адамовіч, К. Буйло, Б. Радзевіч ды інш.: LMAVB. F. 249. Vnt. 616. L. 5; Наша ніва. 1911. № 47–48. Факсім. выд. Вып. 4. Мінск, 2003. С. 618.

цыі, было многа беларусоў і людзей, каторыя цікавяцца справай адраджэння беларускага народу, — паведамляла пасля “Наша Ніва”. — Расказаўшы многа цікавага аб беларусах, іх гісторыі і цэлях, П. Аляксюк закончыў меней болей гэтымі словамі: “я веру, што беларус раскіне тые адвечныя загародкі, каторыя аддзялілі яго ад агульналюдзкага жыцця”... У словах П. Аляксюка чулося столькі гарачай любові да народу, да яго нешчаслівай гісторычнай долі, што калі кончыў, то усе яго шчыра віталі воплескамі»²⁸.

У верасні 1911 года П. Аляксюк канчаткова з’язджае з Гародні і паступае на юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта²⁹. Пра гэты перыяд ягонага жыцця мы не маем дакладных звестак, акрамя таго, што ён быў сябрам «Беларускага літаратурна-навуковага гуртка студэнтаў Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта» ды невяліччай згадкі П. Мядзёлкі пра ўдзел П. Аляксюка ў першай пастаноўцы купалаўскай «Паўлінкі» (яму дасталася роля ў масоўцы). Праўда, падобная інфармацыя дае нам магчымасць акрэсліць прыблізнае кола ягоных інтарэсаў і знаёмстваў у гэты час. Як піша Р. Семашкевіч, гэты гурток быў створаны на ўзор гурткоў студэнтаў іншых нацыянальнасцяў (гурток украіназнаўства, «Маладыя латышы», гурток літоўскіх студэнтаў). Акрамя ўласна П. Аляксюка, да заснавальнікаў беларускай студэнцкай суполкі ў Пецярбургу належалі Б. Гарашкевіч ды К. Дуж-Душэўскі. Мабыць, не вельмі памылімся, калі дапусцім, што П. Аляксюк разам з іншымі студэнтамі-беларусамі наведваў суботнія вечарыны на кватэры Б. Эпімаха-Шыпілы. Толькі ў «Паўлінцы» побач з ім гралі Леанард Заяц, Паўліна Мядзёлка, той жа Клаўдзій Дуж-Душэўскі ды былы старшыня гарадзенскага беларускага гуртка Адам Бычкоўскі³⁰.

²⁸ Наша ніва. 1911. № 36. Вып. 4. С. 462.

²⁹ Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... S. 42.

³⁰ Мядзёлка П. Сцежкамі жыцця. Успаміны. Мінск, 1974. С. 58; Семашкевіч Р. Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе. Мінск, 1971. 134 с.

Аднак атрымаць універсітэцкі дыплом П. Алексюку не ўдалося³¹. Замест гэтага з пачаткам Першай сусветнай ён адразу ж уключыўся ў працу Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны, арганізаваўшы яго прадстаўніцтва на Гарадзеншчыне. Менавіта тут адбываецца першы вядомы нам канфлікт паміж ім і адным з галоўных дзеячоў беларускага руху — Антонам Луцкевічам. Газета паланафільскага накірунку «Беларускае слова» пазней гэтак апісвала тая падзеі: «Пасля заснавання ў 1915 г. П. Алексюком Цэнтральнага камітэту помачы ахвярам вайны, А. Луцкевіч пачаў нягодныя інтрыгі проці Алексюка, (...) у рэзультате чаго п. Аляксюк выйшаў з камітэту і ўся праца спынілася»³². Вядома, што інтэрпрэтацыя сутнасці самога здарэння газетай, якая вяла ў гэты час зацятую барацьбу з А. Луцкевічам, выклікае вялікія сумневы, як і прыпісанне П. Алексюку ролі галоўнага заснавальніка таварыства. З іншага боку, апошні з'яўляўся сябрам створанага раней за беларускае аналагічнага літоўскага таварыства, якое мела свой адзел якраз на Гарадзеншчыне³³.

Ужо пазней П. Аляксюк з'яўляецца ў Менску. Сам ён пісаў: «3 мая 1915 па снежань 1916 года я ўзначальваў працу Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны першапачаткова ў Вільне, а пасля ў Варонежы ды Менску. Мабілізаваны ў расейскую армію, я атрымаў пасаду намесніка старшыні IV ліквідацыйнай камісіі Заходняга фронту...»³⁴. «У Менску было тады не многа дзеячоў, — узгадваў гэты перыяд ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі, які кароткі час будзе шчыльна супрацоўнічаць з П. Алексюком. — У Менску я застаў Лявіцкага, Паўловіча, кс. Астравіча і яшчэ некалькі дзеячоў. Пасля паказаліся на менскім гарызонце Баг-

³¹ Ён залічыў толькі восем семестраў, здаўшы дзевяць, а паводле іншых звестак — пятнаццаць прадметаў: Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... S. 42.

³² Т. Г. Новы дакумэнт аб А. Луцкевічу // Беларускае слова. 26.02.1926. № 4. С. 3; Латышонак А. Жаўнеры БНР. С. 31.

³³ У 1915 г. П. Аляксюк жыў у Вільні па адрасе вул. Летняя, № 1: LCVA. F. 361. Ap. 5. B. 3. L. 1 ap.; LCVA. F. 361. Ap. 5. B. 5. L. 15.

³⁴ Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... S. 42.

дановіч, Смоліч, Заяц, Аляксюк, Зямкевіч, так што новы 1917 год мы спаткалі ўжо (на Захараўскай 18, дзе быў як бы зборны пункт) у даволі вялікай сямейцы. Гаварылі прамовы, укладалі планы, рыхтаваліся выдавецтва, рабілі складкі па падноснаму лісту — не спадзеючыся тых вялікіх падзей, якія адчынілі перад намі шырокі прастор для працы»³⁵.

Лютаўская рэвалюцыя распачала новы перыяд у жыцці Паўла Аляксюка — перыяд актыўнай палітычнай дзейнасці. Менавіта ў гэтыя некалькі месяцаў ён паказаў сябе як здольны арганізатар. Павел Аляксюк быў абраны намеснікам старшыні Беларускага нацыянальнага камітэта, удзельнічае ў мерапрыемстве з нагоды дня беларускага значка ды арганізуе першы беларускі мітынг у Менску (у памяшканні былой 3-й паліцэйскай часткі на Залатой горцы), уваходзіць у склад Выканкама грамадскай бяспекі Менска ды прадстаўнікоў беларускіх нацыянальных арганізацый у Часовым урадзе, з'яўляецца сябрам камісіі па распрацоўцы прапаганды пры Менскай губернскай камісіі Усерасейскага земскага саюза, выканаўчых камітэтаў Вялікай беларускай рады ды Цэнтральнай беларускай вайскавой рады³⁶. Гэта з ягонай ініцыятывы Рада 11 снежня 1917 года прыняла рэзалюцыю аб арганізацыі нацыянальнага войска³⁷.

Наогул, у гэты час ён выступае як адзін з ідэолагаў нацыянальнага руху. Прынамсі ў Менску, актыўна выступаючы на старонках мясцовага друку. У сярэдзіне мая 1917 года на старонках мясцовай (рускамоўнай) газеты «Варшавское утро» з'яўляецца ягоны артыкул на тэму беларускага нацыянальнага адраджэння:

«На пачатак 90-х гадоў мінулага стагоддзя пры петраградскім універсітэце арганізаваўся “Беларускі студэнцкі гурток”, аб'яднаўшы вакол сябе інтэлігенцыю, галоўным чы-

³⁵ З жыцця і дзейнасці кс. В. Гадлеўскага: аўтабіяграфічны нарыс // Гарадзенскія запісы (старонкі гісторыі і культуры). Вып. I. Гародня, 1993. С. 123.

³⁶ Верас З. Я помню ўсё... С. 51, 54; Латышонак А. Жаўнеры БНР. С. 37.

³⁷ Латышонак А. Жаўнеры БНР. С. 51.

нам, якая паходзіла з народа. Людзі гэтыя, распачаўшы працу пад дэвізам “для краю ды народа” зразумелі, што толькі культурна-нацыянальнае адраджэнне Беларусі можа абудзіць забыты народ ды павесці яго да будучыні. Працуючы над гісторыяй і эканомікай у навуковых цэнтрах, па меры магчымасцяў, пераносілі сваю працу і на нашу вёску. Друкуючы нелегальныя брашуры і творы нашых паэтаў і пісьменнікаў XVIII ды XIX стагоддзя (Марушкевіч, Багушэвіч ды іншыя), яны кідалі першыя зярняткі на ніве народнай самасвядомасці.

Разам з дазвалам пасля рэвалюцыі 1905 года беларускі друк выйшаў на моцны грунт. Арганізаванае значна раней “Беларуская сацыялістычная грамада” павяла шырокую прапаганду сваіх ідэй сярод сялянства. Распачатая рэакцыя вырвала гэтых лепшых сыноў народа і шмат хто з іх, пакутуючы ў далёкай сібірскай тайзе зараз, у дні гісторыі краю, ужо не маюць сілаў зноў стаць важакамі масаў. Лепшыя сілы засталіся там... далёка.

Аднак, занадта ўжо наспеў беларускі нацыянальна-народны рух, занадта неабходным для жыцця ён стаўся і не пад сілу рэакцыі аказалася барацьба з ім. Крок за крокам ідэі самасвядомасці пранікалі ў народную тоўшчу, выклікалі да свядомай культурнай працы сыноў народа; імёны некаторых з іх заваявалі прызнанне сваіх выдатных талентаў у літаратуры, гэтакія як Янка Купала, Якуб Колас ды іншыя.

Пакутуючы паміж ціскамі польскага мясцовага нацыяналізму з аднаго боку ды рускага чарнасоценства з іншага, прабівалася беларуская народна-дэмакратычная думка, расло кола чытачоў газет, ствараліся народныя банкі ды капэратывы. Вайна з яе жахамі разарыла больш культурную частку Беларусі, цэнтр працы — Вільня засталася пазамяжою Расіі. Царскі ўрад забараніў выданне беларускай прэсы, свядомыя інтэлігентныя працаўнікі сталі ў шэрагі абаронцаў Радзімы і зразумела, справа нацыянальнага адраджэння заглохла. Народныя масы, да таго ж абрынутыя ў эканамічную беднату, не здолелі вынесці новыя сілы для актыўнай працы.

Гэткім чынам, у гістарычныя моманты свядомая Беларусь вымушана прабіваць сабе шлях па цяжкім сцяжыне. Больш за тое: на змену царскаму прыгнёту з’явіліся людзі з дэмакратычнага асяроддзя і, не жадаючы глыбей разабрацца ў нашым мінулым, распачалі барацьбу з гэтым рухам, акрэсліўшы яго, як буржуазны, што вядзе да памешчыцкай кабалы, польскага караля ды гэткай падобнай дзікасці. Больш за ўсё сумна тое, што ў дадзены момант яны прыцягваюць да сабе нашыя сялянскія масы ды дэмакратычнымі выкрыкамі часова сеюць супрацьстаянне паміж народамі ды інтэлігенцыяй.

Аднак, занадта павярхоўная перамога гэтых дэмакратаў, яна не затармазіць і не спыніць працу тых, хто не сёння распачалі на карысць народа вялікую справу адраджэння Беларусі. Яны вераць у правату гэтай справы, у цявразы інстынкт роднага народа і глыбока перакананы, што ацвержэнне не за гарамі. Народ не можа не быць “беларускім” бо ён “беларускі”, ён не можа зняважаць сваю мову, бо гэта ягоная мова, мова яго бацькоў ды матак, мова ягонай гістарычнай культуры. І калі прачнецца ў ім задрамаўшы свядомы грамадзянін — ён адным магутным рухам адкіне сваіх штучных апекуноў і пойдзе цявразай дарогаю нацыянальнага самавызначэння ды ўстройства роднай зямлі. Аднак для гэтага патрэбна, каб ягоныя правадары — сыны народа, цвёрда шлі сваім шляхам, не саступалі пад уплывам варожасці ды разладу, ды смелым заклікам кідалі іскры свядомасці ў вёску.

Скончу артыкул словамі вядомага рускага прафесара Пагодзіна: “Беларускае нацыянальнае адраджэнне гэта вялікі і каштоўны ўнёсак у скарбніцу сусветнай культуры”.

Беларусы! Ідзіце праз сваё культурнае ды нацыянальнае самавызначэнне да сусветных агульначалавечых ідэалаў»³⁸.

«Каму дорага культурная самабытнасць народа, — заклікаў ён у іншым артыкуле напярэдадні беларускага з’езда ў канцы чэрвеня 1917 года, — хто верыць у моц духоўнай та-

³⁸ Варшавское утро. 11.5.1917. № 423 (311). С. 2.

варыскасці нацыянальнай душы — падтрымайце дзень Беларускага Нацыянальнага Фонда, унясіце сваю лепту на газеты, кнігі ды школы многамільённага народа, мінулае культурнае жыццё якога было гэтак беспрасветным, гэтак трагічным у сумных сёлах нашай Беларусі.

Вас клічуць тыя, хто свята ды глыбока пераканана вераць у светлую будучыню свайго народа, у ягоную жывучую сілу і нацыянальныя творчыя здольнасці.

Зямля ды культура — вось элементы непадзельна звязаныя, што ствараюць для беларуса яго лепшую будучую эру.

Загляне сонца і ў наша аконца.

Няхай жа не згаснуць болей гэтыя светлыя сонечныя прамені, няхай яны прабудзяць людзей з-пад “саламянай страхі” ды вядуць іх да светлых, агульначалавецкіх ідэалаў. Шлях да яго адзін — праз нацыянальную творчасць, самабытнасць, развіццё сваіх духоўных асаблівасцей, успрымаючы ўсё лепшае са скарбніцы адзінай вялікай цывілізацыі. Яшчэ поле не ўзаранае, аднак не за гарамі дзень агульнанароднага пад’ёму. Укладзіце ж і вы часціцу ў гэтую вялікую правую справу»³⁹.

Характэрна, што ў тэксце прысутнічае той самы зварот — «загляне сонца...», які раней быў абраны ім у якасці сімвала для асабістай пячаткі.

Пра гэты перыяд з жыцця П. Аляксюка Зоська Верас пазней адгукалася наступным чынам: «...Пасля П. Аляксюк у 1916–1917 гады быў у Менску. Прымаў удзел у з’ездах, але яго тоны, заразумеласць не здабывалі сымпатыяў...»⁴⁰. Наколькі гэтае ўражанне было вынікам асабістых рэфлексій, аднак, можна зрабіць выснову, параўноўваючы сведчанні іншых сучаснікаў падзей.

Яшчэ на адкрыцці з’езда беларускіх нацыянальных арганізацый 25 сакавіка 1917 года П. Аляксюк выступіў з прамовай, у якой «абрысаваў колішнюю сьветнасьць Беларусі, як яе мову шанавалі пры князёўскіх дварах, як гэта мова

³⁹ Варшавское утро. 24.6.1917. № 392. С. 2.

⁴⁰ Верас З. Я помню ўсё... С. 112–113.

была ўрадавая, як пасья злы лёс загнаў яе ў курныя хаты, скуль яна, здавалася, ня выйдзе на сьвет Божы. Але вось сьвятлейшыя сыны Бацькаўшчыны пачалі будзіць дух народны, але да 1905 году мала знаходзілі водгуку. Прыйшоў і гэты крываваы год. Нямала крыві пралілося за народную волю і лепшую долю Бацькаўшчыны, цяпер толькі сьветлыя яго праменьні далятуць ва ўсе цёмныя куткі. Шчасьце ў нашых руках. І калі цяпер мы яго не здалеем узяць, то каб не было пасья запозна»⁴¹.

3. Жылуновіч пасля ўзгадваў: «П. Аляксюк сказаў прамову, чапіўшы гістарычнага лёсу Беларусі. Выхваліў бывалашніну, князёўства, чапіў гадоў вайны. Прамоўца ён, дарэчы, дужа здатны і красамоўны, чаму захапіў з'езд сваёю прамоваю і яшчэ больш падняў настрой. Заклучныя словы яго: “Шчасьце цяпер у нашых руках і калі мы яго не здалеем узяць, то каб пасья ня было позна”. Гэта захапіла прысутных, якія адгукнуліся дружнымі воплескамі...”»⁴².

Падчас схода П. Аляксюк уступіў у спрэчку з віцэ-старшынёй прэзідыума з'езда Метліным, прадстаўніком губернскага камісара ад Часовага ўрада, які выступіў з заклікам «кінуць летуценні» ды «не паднімаць нацыянальнае пытанне», а сам беларускі рух назваў «ненатуральным», пазбаўленым «цвёрдага фундаменту народных нізоў». У адказ П. Аляксюк заявіў: «Таварыш старшыні Метлін — велікарус, хоць і выказаўся перад выбарамі, што не падзяляе нашых думак, ніяк не павінен быў згадзіцца заняць адветнае крэсла таварыша старшыні нашага першага свабоднага з'езда, на якім мы выказвалі думкі, якія цяжкім каменем тамавалі нашу душу. Гэта клік, клік болю за народную беларускую справу. Дык зразумейце ж вы, чужынцы, нашы перажываньні ў гэты момант!». Утраіх, разам з Тарашкевічам, яны пачалі крычаць: «Вон! Вон адгэтуль! Табе ня месца тут!»⁴³.

⁴¹ Верас З. Я помню ўсё... С. 49.

⁴² З. Ж. З'езд беларускіх нацыянальных арганізацый 25 сакавіка 1917 г. // Польша. 1925. № 6. С. 200.

⁴³ З. Ж. З'езд беларускіх нацыянальных арганізацый... С. 202.

Цяжка ацаніць ягонья аратарскія здольнасці, але, мяркуючы па колькасці захаваных тэкстаў стэнаграм, выступаць П. Аляксюк любіў. Сам жа змест ягоных прамоў надзвычай патрыятычны. На адкрыцці Першага Усебеларускага з'езда, 7 снежня 1917 года, Павел Аляксюк выступіў з прывітальным словам ад імя Вайсковай рады. «Першым нашым абавязкам — адзначыць уставаннем памяць тых, хто паклаў сваё жыццё за свабоду беларускага народу» — распачаў ён. На гэтых словах усе прысутныя дэлегаты паўставалі з месцаў. «Беларусія падзелена, — працягваў П. Аляксюк, — і па той бок акупаў засталіся беларусы. Скажам жа ім, што мы прыйдзім за імі. Шмат беларускіх магіл вырасла за апошнія гады. Імем гэтых магілаў, заклікаю Вас, сыны Беларусі, да дружнай працы. Я веру, што ты, Беларусь, пастаіш за сябе. Дык будуй жа сваё жыццё, беларус! Няхай жыве Вольная і свабодная дэмакратычная Беларуская Рэспубліка!».

Звярнуў на сябе ўвагу прысутных П. Аляксюк і ў той момант, калі бальшавік Людвік Рэзаўскі з трыбуны заклікаў зняць са сцяны залы пасяджэнняў беларускі нацыянальны сцяг. «Паклянёмся перад сцягам, — заклікаў ён прысутных пад авацыю залы, — што мы ніколі яго не кінем!»⁴⁴ Менавіта з прапановы П. Аляксюка з'езд пастанавіў «канфіскаваць на карысць беларускага народу» дом былога Дваранскага дэпутацкага схода⁴⁵.

Сам Павел Аляксюк на старонках газеты «Беларускі шлях» пісаў: «Цяпер перад беларусамі адкрыліся шырокія гарызонты: куюцца дзяржаўнасць, а родная мова — у тым самым загоне. Прыйшлі новыя маладыя беларускія сілы, выкінутыя наперах расійскай рэвалюцыяй, і яны пачалі цікавіцца беларушчынай і спрыяць ёй, а нават знайшлі яе практычна патрэбнай, але... але толькі пакуль што на "тульскі фасон" [...], і калі прыйшлося пісаць "граматы" ды прыказы і наказы, дык "беларусы" пакуль што пякуць іх на "дзяржавном російском языке". Нават сама вестка,

⁴⁴ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 24, 27, 28.

⁴⁵ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 36.

што мова беларуская прызнаецца гасударственной і абавязковай — пісана была таксама па-расійску...». Адзначаючы недапушчальнасць гэткай нядбайнасці, ён пераконваў: «Пакуль мова не стане дарагой штодзённай, буднішнай беларускай мовай — няма інтэлігенцыі, няма нацыянальнай сілы, бо мова — гэта альфа і амега нацыянальнага жыцця»⁴⁶.

Варта адзначыць, што менскі перыяд палітычнай дзейнасці П. Алексюка прайшоў у цеснай сувязі з адным з кіраўнікоў краёвага руху — Раманам Скірмунтам. У сваёй пазнейшай аўтабіяграфіі П. Аляксюк пісаў: «...Ад моманту, калі выбухнула лютаяўская рэвалюцыя, я разам з Раманам Скірмунтам стаў на чале беларускага руху; падчас нямецкай акупацыі Менска разам з тым жа Скірмунтам я заняўся палітычнай рэпрэзентацыяй беларускага цэнтра. Пазней увайшоў у склад Народнага Сакратарыята, створанага Скірмунтам...»⁴⁷. Акрамя таго, тады ж, на пачатак 1917 года разам з Р. Скірмунтам П. Аляксюк уваходзіць у Беларускаю партыю народных сацыялістаў, якая, фактычна, з'яўлялася альтэрнатывай Беларускай сацыялістычнай Грамады⁴⁸.

Сама партыя амаль адразу сутыкнулася з крытыкай з розных бакоў, і таму ж П. Алексюку прыйшлося публічна даказваць сацыялістычны характар яе палітычнай праграмы⁴⁹. Апагея гэта супрацьстаянне дасягнула падчас з'езда беларускіх арганізацый у ліпені 1917 года. 10 ліпеня, ужо па выніках з'езда, П. Аляксюк выступіў ад імя партыі з наступнай заяваю: «Беларуская Народная партыя сацыялістаў

⁴⁶ Цыт. па: Рудовіч С. Рух за беларускую дзяржаўнасць і праблема грамадзянскага статусу беларускай мовы ў 1915–1918 гг. // Край. 2001. № 1–2. С. 159–170.

⁴⁷ Сам П. Аляксюк пазней узгадваў пра тое, што група беларускіх студэнтаў у Пецярбурзе увайшла ў кантакт з Раманам Скірмунтам яшчэ ў 1910-х гадах: LCVA. F. 22. Ap. 1. B. 54. L. 28; Kozłowska H. Dalszy los nieznanu... S. 42.

⁴⁸ Праект праграмы партыі прадугледжваў «адраджэнне беларускай культуры», «агульную уласнасць на зямлю ды прылады вытворчасці» ды аўтаномію Беларусі ў складзе Расейскай федэратыўна-дэмакратычнай рэспублікі: LMAVB. F. 21. Vnt. 2213. L. 1–6.

⁴⁹ Варшавское утро. 23.6.1917. № 391. С. 2.

беручы пад увагу важнасць момэнту і велікі адказ, які ляжыць за кожнае выступленне партыі перэд бацькаўшчынаі Беларусью і бачучы, што тактыка Беларускай Соцыялістычнай Грамады на з'ездзі Беларускіх арганізацый і партыі... уносіць дэарганізацыю у працу з'езда і насілуе меншасць, што выказалася прыняццем на агульным сходзі 10-го ліпеня пастановы аб касацыі выбароу у спаўніцальны Камітэт, адбышыхся па прынцыпу пропоруцыанальнасці у вечары 9-го ліпеня. У гэтай касацыі і пастанове праводзіць выбары мажыратарныя адкінутыя 9-го ліпеня як не дэмакратычныя, праявілася насілье над меншасцю. БНПС заяўляе што: 1) Дарога па якой хочэ весці БСГ нашу агульную працу можэ быць перашкоднай да шырокага культурна-нацыянальнага адраджэньня Беларусіі. 2) Ні маючы можнасці браць часціну адказу перэд Беларускай Нацыей за кірунак працы з'езду у момэнт агульнага безладзя пастанауляе адазваць сваіх прэдстаўнікаў са з'езда і давясці аб гэтым да ведама беларускага народу. Адначасова БНПС заяўляе, што ставячы выжэй усяго эканамічны і культурна-нацыянальны расьцвет нашага народу яна усе свае сілы ахвяруе яму на абарону яго клясовых унтэрэсаў»⁵⁰.

Яшчэ ў Менску П. Аляксюк адзначыўся як асоба, блізка знаёмая з польскім нацыянальным асяродкам. Ад імя Беларускага нацыянальнага камітэта ён нават выступіў з прамоваю падчас польскага з'езда ў Менску, адзначыўшы імкненне беларусаў да аўтаноміі краю і іх гатоўнасць змагацца супраць «цёмных сілаў», якія лічаць беларускі рух «польскай інтрыгай». Адначасова П. Аляксюк выказаў надзею, што палякі, якія ўмеюць цаніць вольнасць не толькі для сябе, але і для іншых, будуць працаваць для дабра Беларусі⁵¹.

6 студзеня 1918 года П. Аляксюк прызначаецца (аднагалосна) выканкамам Цэнтральнай беларускай вайскавай рады

⁵⁰ Дакумент падаецца на мове арыгінала: LMAVB. F. 21. Vnt. 2213. L. 5.

⁵¹ У адказ Канстанцін Дэмідэцкі-Дэмідовіч заявіў, што палякі хочучь працаваць разам з беларусамі, а закончыў словамі: «Няхай жыве вольная Беларусь!»: Смальянчук А. Палякі Меншчыны і беларускі нацыянальны рух. 1916–1918 гг. (артыкул з архіва аўтара).

ў якасці камісара па вайскова-палітычных справах ва Украіне. Сярод іншага яму даручалася арганізаваць беларускае войска ў межах Украінскай народнай рэспублікі; распрацаваць і рэалізаваць план фармавання войска, арганізаваць штаб Беларускай вайсковай рады Паўднева-Заходняга фронту, распачаць выданне газеты, усталяваць сувязь паміж беларускімі ўстановамі Паўднёва-Заходняга ды Румынскага франтоў, маючы мэту іх зліцця ў будучыні. Але, перш за ўсё, П. Алексюку даручылі кантраляваць усе сродкі, якія мела атрымаць Беларуска-вая вайсковая рада Паўднёва-Заходняга фронту ад Украінскай рэспублікі⁵²!

Не ведаючы ўсіх нюансаў закуліснай палітычнай барацьбы, мы можам толькі здагадвацца, якім чынам менавіта Паўлу Алексюку ў студзені 1918 года, калі выканкам Рады Першага Усебеларускага з'езда звярнуўся да ўкраінскага Генеральнага сакратарыята па пазыку ў 20 тысяч рублёў (па іншых звестках — 11 тысяч) для Беларускай вайсковай рады, было дару-

⁵² На пасяджэнні Цэнтральнай беларускай вайсковай рады 19 студзеня 1918 г. П. Алексюк атрымаў наступны «Наказ»: «От Исполнительного комитета Белорусской центральной войсковой рады комиссару по военно-политическим делам на Украине товарищу Алексюку. На основании постановления Исполнительного комитета Белорусской Центральной войсковой рады от 5 января 1918 года поручается Вам: 1) Организация Белорусских войск, на демократических началах в пределах Украинской Народной Республики; 2) Для разработки плана формирования войск и проведения этого плана в жизнь, организовать Штаб Белорусских войск при Комитете Белвойскрады Юго-Западного фронта; 3) Для широкой постановки агитации в войсках с целью поднятия национально-политического самосознания белорусов, поручается организовать при Белвойскраде Юго-Западного фронта агитационно-политический отдел, которому войти в связь с агитационно-политическим отделом Белорусской центральной войсковой рады; 4) Для информации воинов белорусов на Украине и для удовлетворения их политических, национальных и духовных нужд, организовать издание газеты при Белвойскраде Юго-Западного фронта; 5) Установить и поддерживать тесную связь между Юго-Западным и Румынским фронтами, имея в виду возможность слияния их в будущем в одно целое; 6) Расход получаемых Белвойскрадой Юго-Западного фронта от Украинской Республики денежных средств подлежит Вашему контролю»: НАРБ. Ф. 325. Воп. 1. Спр. 5. Арк. 38–39.

чана перавезці грошы з Кіева ў Менск. Так ці інакш, украінскія грошы да беларускіх устаноў ніколі не трапілі, а сам П. Аляксюк пазней за растрату першай, па сутнасці, беларускай дзяржаўнай пазыкі быў выключаны са складу Цэнтральнай вайскавой рады⁵³. Гэтая цьмяная гісторыя, якая не дачакалася больш дэталёвага асвятлення, тым не менш, вельмі важная для разумення наступных падзей.

Пазней шматлікія фінансавыя злоўжыванні і скандалы, звязаныя з гэтым, замацавалі ў вачах сучаснікаў за П. Алексюком рэнаме падкага на грошы і хцівага чалавека, у сувязі з чым узнікае абгрунтаванае пытанне, чаму ўжо на пачатак 1918 года ягоная кар’ера ў палітыцы не скончылася разам з першым падобным выпадкам. Гэта тым больш дзіўна, што ўжо ў 1917 годзе, на першай сесіі Цэнтральнай рады беларускіх арганізацый уздымалася пытанне пра грошы і рахункі Нацыянальнага камітэта, у сувязі з чым гучала і ягонае імя⁵⁴. Прыходзіць на думку толькі адно больш-менш верагоднае тлумачэнне: украінскія грошы, усе ці часткова, былі перададзены кур’ерам іншай, альтэрнатыўнай нацыянальнай інстытуцыі — магчыма, створанаму ў канцы лютага 1918 года Беларускаму народнаму прадстаўніцтву на чале з Раманам Скірмунтам, у якім П. Аляксюк заняў месца сябры прэзідыума. Зразумела, гэта ўсяго толькі дапушчэнне, але яно шмат што магло б растлумачыць. Галоўнае, гэтакі крок цалкам адпавядаў бы авантурнаму складу аляксюкоўскага характару.

19 лютага 1918 года бальшавіцкія ўлады, ратуючыся ад наступу нямецкіх войскаў, спешна пакідаюць Менск. На наступны дзень, падчас пасяджэння гарадской Думы, з прывітальным словам ад імя беларусаў выступілі Язэп Мамонька як прадстаўнік Усебеларускага з’езда, ды Павел Аляксюк як упаўнаважаны ад аб’яднаных беларускіх устаноў. Прамова П. Алексюка прагучала амаль як ультыматум. Ён высунуў

⁵³ Кукса А. Центральная белорусская войсковая рада (ЦБВР) и её тактика в национальном вопросе // Гістарычны альманах. Т. 12. Гродна, 2006. С. 129–130.

⁵⁴ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 8.

патрабаванне павялічыць у Думе колькасць беларусаў, якія, паводле яго словаў, «з'яўляюцца гаспадарамі гэтага краю», з двух да шасці чалавек: «Момант паважны. Перад беларусамі цяжкая старонка гісторыі. Беларусы павінны паўсюль прымаць удзел, выкоўваючы лес Беларусі. Наша жаданне, каб у гэты грозны момант гарадская дума была папоўнена прадстаўнікамі ад беларусаў. Нас тут двое. Мы жадаем атрымаць яшчэ шэсць месцаў...»⁵⁵. Праўда, ягоная прапанова была адхілена. Удалося толькі дамагчыся, каб у склад Камітэта грамадскай бяспекі ад беларусаў быў уведзены Аркадзь Смоліч.

Яшчэ праз дзень, калі ў Менск уступілі нямецкія часткі, на чыгуначным вакзале камандуючага экспедыцыйным корпусам графа Ёрка вітала польска-беларуская дэлегацыя ў складзе І. Віткевіча, Э. Івашкевіча, Ч. Крупскага, З. Нагорскага, Рамана Скірмунта і... Паўла Алексюка⁵⁶. Рэакцыя астатніх беларускіх дзеячаў на гэтакі крок была больш чым хуткай, і ў выніку за «самачыны» П. Аляксюк быў выключаны з выканкаму Рады Першага Усебеларускага з'езда...

Акрамя таго, з'явілася чарговае абвінавачанне ў грашовых злоўжываннях. У сваім звароце на імя старшыні Народнага сакратарыята ў канцы сакавіка 1918 года П. Аляксюк у чарговы раз паспрабаваў абвергнуць вылучаныя Т. Грыбам супраць яго абвінавачванні ў прысваенні грамадскіх сумаў. Гаворка ішла пра 2431 рубель за карыстанне гарадскімі сталоўкамі, якія былі адабраныя ад бальшавікоў. П. Аляксюк сцвярджаў, што ён перадаў усю суму культурна-асветніцкай арганізацыі «Культура». Раней гэтыя ж грошы ў яго паспрабавалі адабраць П. Крэчэўскі ды Т. Грыб⁵⁷.

⁵⁵ Минский голос. 21.(8).2.1918. № 2646. С. 1.

⁵⁶ Смалянчук А. Палякі Меншчыны і беларускі нацыянальны рух...

⁵⁷ У сваім звароце на імя Старшыні Народнага Сакратарыята Беларусі П. Аляксюк пісаў: «Зусім выпадкова даведаўся 22.3.18, што сябар Рады Усебеларускага з'езда і выпадковы сябар Таварыства "Культуры" Грыб вінаваціць мяне ў прысваенні грамадскіх грашэй. Адкідваю з агыдай інсынуацыю падобных тыпоў, што асьмеліваюцца, лічу толькі на сваей глупаце, шырыць падобную брэхню — асьведчаю, што раз ужэ мною быў перэсланы праз грам. Пашковіч ліст у Раду Усебеларускага з'езда, каторы і быў перэданы Грыбу. У гэтым лісьце я заявляў аб перэдачы мною ўсіх грашэй Таварыству

Аднак далейшае імяквіае развіццё падзей прадвызначыла непрацягласць апалы. На пачатку красавіка 1918 года, калі нямецкія акупацыйныя ўлады забаранілі дзейнасць Народнага Сакратарыята, Рада БНР дакааптавала ў свой склад прадстаўнікоў Менскага беларускага народнага прадстаўніцтва, у тым ліку і яго сакратара Паўла Алексюка⁵⁸. Ён увайшоў у склад камісіі па міжнародных справах. Калі, перш за ўсё з ініцыятывы сябраў прадстаўніцтва, у канцы красавіка Рада адаслала віншавальную тэлеграму на імя нямецкага імператара Вільгельма II, сярод іншых пад зваротам стаяў подпіс і П. Алексюка. А ўжо 27 мая 1918 года П. Аляксюк у якасці прадстаўніка фракцыі цэнтра Рады ўдзельнічаў разам з Я. Ва-

“Культура”. Відаць гэты пан настолькі меў ахвоту чарніць палітычнага ворага, што не лічыў устыдным прымяніці такія брудныя спосабы. Каб раз назаўсёды скончыць з гэтымі інсінуацыямі прашу Вас давесыці да ведама сэкратарыята. 1) Грошы адобраныя ў бальшэвікоў і атрыманыя з сталовых я не перадаў на прапазыцыю П. Белкінда (тады сэкратара фінансавых спраў) зараз-жэ, бо меўся аб гэтай справе з грам. Варонкай аб чым і заявіў Белкінду. 2) Пасля заняцця немцамі Рады і пакінутых там грашэй сытуацыя зменілася і я лічу сваёю сьвятою павіннасцю перадаць грошы культурнай беларускай арганізацыі таварыству “Культура”. 3) Па згодзе з грам. Лесікам грошы былі перэданы — раз ему 1150 р. і другі раз для перэдачы яму п. Вандзе Левіцкай 1590 руб. — усяго 2740 руб. 4) Калі явілася да мяне дэлегацыя з паноў Крычэўскага і Мамонько з патрабаваннем зараз-жэ перэдаць ім грошы пад гразьбой тэрора (п. Мамонько) у гэты дзень раніцай грошы мною былі перэсланы п. Ліюсіку і дзеля яго атуснасьці у рэдакцыі былі прыняты п. Вандай Левіцкай, што мною было выуснено у вечары у той самы дзень. 5) У гэтыж самы дзень мною была зроблена афіцыйная заява сябрам таварыства “Культура” п. Левіцкаму і Уласаву што грошы у ліку 2740 руб. перэданы П. Ліюсіку. а) Да мяне звернута ад імені Рады з’езду патрэбаваньне з угрозай тэррору вярнуць грошы. б) Лічачы свае сумленне як Беларуса чыстым у гэтай справе прасіць “Культуру” узяць на сябе усе дзело перад Радай. б) Усяго забрано з сталовых разам з рэвізаванымі грашамі — 3138 руб (2431 р. — 707 р.) (бэз капейк. Точнасьці). 7) Рожніца незданная выдана на неадложныя патрэбы сталовых — 140 руб. грам. Красоўскаму. Дэталны рахунак на гэта і распіску Красоўскага перадаў па 13 (указу. 8). Прашу Вас агаласіць гэты ліст у Сэкратарыаце, каб Беларусы мелі праўдзівае асьвечэнне гэтаго выпадку, а не з слоў людзей што, я пэўны у гэтым, нават не па подласьці а глупаце чэрнюць другіх, праўда не зусім спрытне»: LCVA. F. 582. Ар. 2. В. 80. L. 1.4—4 ар.

⁵⁸ Латышонак А. Жаўнеры БНР. С. 62—63.

ронкам, Я. Серадой і А. Аўсянікам у дэлегацыі да галоўнакамандуючага 10-й арміі генерала Фалькенгейма. Праўда, сам старшыня Народнага Сакратарыяту Я. Варонка літаральна праз некалькі дзён пасля пасылкі тэлеграмы пісаў у лісце да Антона Луцкевіча, што яму прыйшлося вытрымаць вялікую барацьбу, і ў рэшце рэшт удалося змяніць першапачатковы, прапанаваны Скірмунтам, тэкст. Ужо тады Варонка пісаў: «Усё ж такі Скірмунту, Аляксюку і Гадлеўскаму — не веру!»⁵⁹

Наступныя падзеі таксама спрычыніліся да стварэння зусім пэўнага вобраза Паўла Аляксюка ў вачах многіх беларускіх нацыянальных дзеячаў. У пачатку мая 1918 года было прынятае рашэнне аб стварэнні новага Народнага Сакратарыята БНР на чале з Р. Скірмунтам. П. Аляксюк заняў месца кіраўніка справамі. У якасці прадстаўніка фракцыі «Цэнтр» ён увайшоў і ў створаны ў траўні 1918 года Сеньёр-канвент Рады БНР.

Я. Варонка, прымаючы дэкларацыйную праграму новага кабінета ў канцы чэрвеня 1918 года, перасцярог яго «ад тых новых мясцовых элементаў, якія так ахвотна ў апошні час сталі заяўляць пра сваё прызнанне незалежнасці і дзяржаўнасці Беларусі». Ён заявіў, што «для нас небяспечныя гэтыя новапамаляваныя пад беларускі колер людзі: адсутнасць польскіх легіёнаў і крах польскай палітыкі прымусілі іх “запісацца” ў беларусы. Хацеў бы я ведаць, як бы яны казалі пра беларускую дзяржаўнасць, калі б на вуліцах Менску зноў з’явіліся б польскія войскі. Нам, якія праіснавалі з 20 лютага 1918 года і перанеслі ўсе цяжкасці польскай акупацыі, “узяцця палякамі Менску” і г. д., выдатна вядома, што думае наша суседка Польшча пра беларускую дзяржаўнасць, а хто даў ёй права так паблагліва і па-анэксіянісцку думаць пра нас: польскія памешчыкі на Беларусі, якія кармілі і ўзбройвалі сваіх легіянераў»⁶⁰.

Сам новы старшыня Народнага Сакратарыяту Раман Скірмунт у гэты час ужо амаль месяц знаходзіўся ў Кіеве на перамовах з гетманам Скарападскім. У яго адсутнасць менавіта Аляксюк вылучыўся на галоўную пазіцыю ў супра-

⁵⁹ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 132, 141.

⁶⁰ НАРБ. Ф. 325. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 96–98.

цьстаянні новага і старога ўрадаў, якое разыгралася ў чэрвені-ліпені 1918 года. 20 чэрвеня 1918 года ў чарговым лісце да А. Луцкевіча Я. Варонка назваў яго разам з В. Гадлеўскім і Хв. Вернікоўскім у ліку «“тройцы”, якая многа тут псуе»⁶¹. Разам з Я. Лёсікам, А. Уласавым і Р. Астроўскім Павел Аляксюк уваходзіў у склад дэлегацыі новага ўрада да старога, пад кіраўніцтвам Я. Варонкі, каб прымусіць апошняга скласці свае паўнамоцтвы. Дэлегацыя падала Я. Варонку патрабаванне наступнага зместу:

«Рада Беларускай Народнай Рэспублікі. Былому Народнаму Сакратарыяту. На аснове пастановы Рады Беларускай Народнай Рэспублікі ад 9 ліпеня г. г. прапануецца Вам перадаць усе справы новаму Народнаму Сакратарыяту сёння 13 ліпеня ў 5 гадзін вечара ў памяшканні былой Рады па Захар’еўскай вуліцы, 43. Пры здачы спраў прысутнасць сяброў Прэзідыўму абавязковая. Старшыня Рады п. Лёсік. За сакратара Рады таварыш Старшыні Рады Уласаў». Варонка праз свайго намесніка, Кастуся Езавітава, перадаў дэлеганым, што размаўляць ён па гэтым пытанні будзе толькі з самім старшынёй новага Народнага Сакратарыята Скірмунтам. У адказ праз некаторы час Варонку прынеслі паперу, напісаную рукой П. Алексюка на бланку Народнага Сакратарыята, падпісаную Скірмунтам і Алексюком, змацаваную пячаткай Народнага Сакратарыята і нават з выходным нумарам 953 ад 13 ліпеня 1918 года. У паперы былому Народнаму Сакратарыяту прадпісвалася неадкладна перадаць справы новаму. Незвычайнасць гэтай сітуацыі заключалася ў тым, што Скірмунт яшчэ не паспеў прыняць справы Народнага Сакратарыята, і таму ніякім чынам не мог законна мець бланкаў і пячаткі. Нумар на паперы, як было выяўлена, аказаўся проста выдуманым, але бланк быў сапраўдны. У сувязі з гэтым Народны Сакратарыят пастанавіў неадкладна запатрабаваць ад будучага старшыні Народнага Сакратарыята тлумачэнняў па гэтым пытанні⁶².

⁶¹ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 182.

⁶² НАРБ. Ф. 325. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 76–78, 99–101.

Нам невядома, якія тлумачэнні далі Р. Скірмунт і П. Аляксюк Народнаму Сакратарыяту БНР, і ці давалі яны іх наогул. Аднак жа ў архівах захавалася запіска Аляксюка да Язэпа Варонкі за 14 красавіка 1918 года, у якой першы прасіў другога прыслаць яму 10 бланкаў Народнага Сакратарыята. Цяжка сказаць, чаму Аляксюк, які ў той час яшчэ нават не з'яўляўся сябрам урада БНР і толькі пару дзён, як уваходзіў у яе Раду, звяртаўся з такой просьбай, і ці была яна задаволена. Але калі гэта так, то гіпатэтычна можна дапусціць, што менавіта адзін з гэтых бланкаў і фігураваў падчас ліпеньскага высвятлення адносін⁶³.

У выніку кабінет Р. Скірмунта гэтак і не здолеў прыступіць да сваіх абавязкаў. Ужо 22 ліпеня 1918 года быў зацверджаны новы кабінет на чале з Янкам Серадой⁶⁴.

Тым часам вайна і акупацыя падзялілі не толькі Беларусь, але і беларускіх дзеячаў. На Віленшчыне і Гарадзеншчыне, пазбаўленых у выніку прымусовай эвакуацыі вялікай часткі праваслаўнага насельніцтва, сярод тамтэйшых каталікоў раптоўна ўзмацняецца польскі нацыянальны рух. Пачынаючы ад парафіяльных камітэтаў і заканчваючы асветніцкімі і дабрачыннымі арганізацыямі — амаль усе польскія грамадскія інстытуты ставілі сабе мэтай ператварыць гэты край у польскую тэрыторыю, калі і не з пункту гледжання абсалютнай колькаснай перавагі, дык прынамсі ў сэнсе ўплываў. У выніку ўжо хутка ўся дзейнасць беларускіх дзеячаў, як і літоўскіх, ператварылася ў супрацьдзеянне гэткаму уплыву, што ўзмацняліся дзень пры дні. «Барацьба за душы» мясцовага насельніцтва была тым больш беспрынцыповай,

⁶³ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 189.

⁶⁴ Аднак у развіцці беларускага руху ўсё далёка не так проста. Выступішы, здавалася б, са столькімі зусім не добразычлівымі крокамі ў дачыненні да Народнага Сакратарыята БНР, Аляксюк 25 ліпеня 1918 г. лічыць магчымым прасіць ад імя Беларускага выдавецкага таварыства «Заранка» ў гэтага самага Народнага Сакратарыята 3000 рублёў на выданне газеты «Беларускі шлях». Праўда, у выдачы грошай яму было адмоўлена з прычыны іх адсутнасці ў касе Сакратарыята: Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 215.

што справа вялася вакол таго ж самага селяніна і ніводны з бакоў не бачыў шанцаў на кампраміс.

Адзін з кіраўнікоў беларускага асяродка ў Вільні Антон Луцкевіч у 1916 годзе пісаў: «На сённяшні момант галоўнай задачай, якую аднолькава ставяць перад сабой як беларусы, гэтак і літоўцы, з'яўляецца спыненне польскай нацыянальнай экспансіі, якая падтрымліваецца з Польшчы. Палітыка большасці з польскай кіруючай эліты ў Беларусі ды Літве высветлілася за апошні перыяд канчаткова: яна мае за мэту выключна служэнне інтарэсам Польшчы і ніколькі не лічыцца з інтарэсамі Краю...»⁶⁵.

Немагчымасць сфармавацца ў гэтых умовах якому-небудзь паланафільскаму асяродку ў беларускім руху яскрава пацвердзіла Віленская беларуская канферэнцыя, якая адбылася 25–27 студзеня 1918 года і на якой быў прыняты пратэст супраць уваходжання гэтых тэрыторый у склад будучай польскай дзяржавы⁶⁶. Не апошняю ролю адыграла тут і пазіцыя ўласна нямецкіх уладаў, для якіх кансалідацыя грамадства Обер-Оста з любога пункту гледжання была непажаданай.

У Менску, па другі бок фронту, сітуацыя была зусім іншай. Царская ўлада да апошняга дня эфектыўна падаўляла нацыянальныя рухі ў тылах свайго войска на заходнім фронце, што, аднак, не ўратавала яе ад упадку. Уласна, толькі пасля сакавіка 1917 года тут пачалося легальнае развіццё як беларускага, гэтак і польскага нацыянальнага руху, якія пайшлі, там не менш, у розных кірунках. Як і на Віленшчыне, палякі імкнуліся распаўсюдзіць уласныя ўплывы на каталіцкае насельніцтва, якое ў гэтым выпадку складала відавочную меншасць на гэтых землях і пры тагачасных палітычных умовах не давала ніякіх падставаў для іншых памкненняў, акрамя культурна-асветніцкай дзейнасці. Беларусы, наадварот, ідуць следам за найбольш блізкім ім украінскім рухам, высунылі аўтанамічны лозунг, імкнучыся атрымаць праз саступкі

⁶⁵ LCVA. F. 281. Ap. 2. B. 28. L. 83–84.

⁶⁶ Сідарэвіч А. Правобраз Акту 25 Сакавіка // Arche. 2003. № 2. С. 155–157.

цэнтральных уладаў большыя магчымасці для культурнай дзейнасці ў краі. Тут ужо не было нават гаворкі пра «барацьбу за душы» з польскімі нацыянальнымі структурамі, галоўным чынам з дзвюх прычын: па-першае, польскія арганізацыі, хаця і значна мацнейшыя, мелі *a priori* абмежаваную сферу дзейнасці выключна да каталіцкага насельніцтва, пакідаючы ўсіх астатніх без увагі, а па-другое — і гэта павінна было складаць галоўную розніцу ў параўнанні з сітуацыяй на Віленшчыне — ва Усходняй Беларусі дамінавалі расійскія ўплывы, якія былі пагрозай як для польскіх інтарэсаў, гэтак і для беларускіх аўтанамічных памкненняў⁶⁷.

Аднак і тут сітуацыя пачала гвалтоўна змяняцца разам з паўстаннем I польскага корпуса і абвастрэннем канфлікту паміж ім і мясцовым сялянствам, што гэтак яскрава дало пра сябе знаць ужо падчас I Усебеларускага з'езда. Хаця перад з'ездам сярод іншых выступалі і дэлегаты Дэмакратычнага саюза, Начполя, з'езда польскіх салдат Заходняга фронту, абвясчаючы ўзнёслыя лозунгі супольнай вызваленчай польска-беларускай барацьбы, дык ужо з вуснаў аднаго з сялянскіх дэлегатаў меў прагучаць заклік аб абароне вясковага насельніцтва ад «легіянераў Доўбар-Мусніцкага»⁶⁸.

Ужо пазней, у тэлегране Народнага Сакратарыята БНР да нямецкага канцлера звярталася ўвага на тое, што ў сувязі з палітыкай польскіх вайсковых уладаў «...нацыянальная і класавая варожасць абвастрылася да адкрытай нянавісці»⁶⁹ (пасол Гронбаўм, выступаючы ў польскім Сейме ў красавіку 1919 года, абагульніў гэта ў наступных словах: «...Генерал Доўбар-Мусніцкі, у свой час убіў беларускаму насель-

⁶⁷ Напрыклад, К. Цвірка-Гадыцкі, пазней датычны да першай дэкларацыі ад імя Беларусі на карысць саюзу з Польшчай, меў навязаць кантакты з польскім бокам (з Козел-Паклеўскім) яшчэ ў Менску: Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (далей — БДАМЛіМ). Ф. 3. Воп. 1. Спр. 283. Арк. 1–7.

⁶⁸ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 26, 30–31.

⁶⁹ Історыя Беларусі в документах і материалах / авт.-сост. И. Н. Кузнецов, В. Г. Мазец. Минск, 2000. С. 309–310.

ніцтву разуменне таго, што іх можа чакаць, калі яны рапам апынуцца пад панаваннем Польшчы»⁷⁰).

Увесь гэты перыяд пасля роспуску корпуса Доўбар-Мусніцкага польска-беларускія дачыненні заставаліся дастаткова складанымі. Адною з першых спробаў навіязаць кантакт з варшаўскімі палітычнымі коламі стаўся візіт Надзвычайнай дэлегацыі Рады БНР у складзе Я. Варонкі, К. Петрусевіча, П. Адрэева і А. Крэпскага ў канцы кастрычніка — лістапада 1918 года. Згодна з беларускімі газетамі, дэлегацыя сустрэлася ў Варшаве з прадстаўнікамі ўрада і палітычных партый, у тым ліку з М. Хандэльсманам, В. Каменецкім, А. Прыстарам, А. Бабянскім, С. Міцкевічам, Л. Абрамовічам, А. Галоўкай, і інш. Акрамя гэтага Я. Варонка як старшыня фракцыі сацыялістаў-федэралістаў Рады меў сустрэчу з прадстаўнікамі польскіх легіёнаў у асобе Ю. Пілсудскага, а так сама з былым старшынёй Савета Міністраў Е. Кухаржэўскім і старшынёй Дзяржсавета Ф. Пуласкім. Адною з праблемаў, якія закраналася падчас сустрэчы, была між іншым праблема ўсходняй мяжы Польшчы, а менавіта дзяржаўная прыналежнасць Бельска, Саколкі ды Гародні. Згодна са справаздачаю сябраў дэлегацыі, польскі бок не хаваў свайго здзіўлення ў сувязі з поспехамі беларускага руху ў Менску, напрыклад, існаваннем беларускага перапарламента, тады як яны самі ў Варшаве такога яшчэ не мелі. Нягледзячы на яскрава нацыянальную афарбоўку дэкларацыі фракцыі сацыялістаў-федэралістаў, варшаўскія палітыкі паставіліся да яе больш прыхільна, чым тыя ж менскія палякі⁷¹.

Не менш важным падаецца візіт у Варшаву ў сярэдзіне лістапада 1918 года дэлегацыі Польскай рады Міншчыны ў складзе М. Абязерскага, графа В. Любеньскага, Рыбінскага, а таксама Е. Корсака з Палесся. Падчас сустрэчы з сябрамі Камітэта па справах усходніх 14 лістапада (у тым ліку з прафесарам М. Хандэльсманам, прафесарам В. Камянец-

⁷⁰ Sprawozdanie stenograficzne z Sejmu Ustawodawczego z dnia 8 kwietnia 1919 r. S. XXVIII, 33–34.

⁷¹ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 294.

кім, А. Бабянскім, якія на некалькі дзён раней вялі размову з беларускай дэлегацыяй) прадстаўнікі Рады выразна выказаліся за ўсталяванне дачыненняў паміж польскім урадам і беларускім нацыянальным рухам. Госці з Міншчыны былі ўпэўненыя, што перамагчы недавер і падазронасць з боку беларусаў да мясцовых палякаў, якія «толькі ўзмацніліся падчас кватэравання корпуса Доўбар-Мусніцкага», у стане адно толькі палякі з Кароны.

М. Абязерскі і В. Любенскі, між іншым, засведчылі, што «імкненнем палякаў з Белаі Русі з'яўляецца рэстаўрацыя былога Вялікага Княства Літоўскага праз поўнае адрыванне яго ад Расеі і аднаўленне федэрацыі-вуніі з Польшчай. У гэтай справе патрэбным з'яўляецца прапагандысцкая акцыя і неадкладныя дзеянні з боку польскага ўрада, накіраваныя ў той ці іншай ступені на паляпшэнне адносінаў з Беларускай Радай і Літоўскай Тарыбай...». У іншым выпадку, як падкрэслівалі абодва дэлегаты, «гэтыя тэрыторыі паглоціць расійскі цэнтралізм і мы будзем мець зноў каля ўсходняй сцяны края — расійскую дзяржаву».

У выніку гэтых нарадаў камітэт выступіў з высновай як аб падрыхтоўцы грамадскай думкі, гэтак і патрэбе «пакласці ўсе намаганні, каб Беларусь і Літва... задэкларавалі ўсяму свету сваю канчатковую волю аб поўным аддзяленні ад Расіі і волю стварэння ўласнага дзяржаўнага арганізма». Адначасова Камітэт па справах усходніх прапанавалі, каб з прычыны «вострых адносінаў паміж Беларусамі, і мясцовымі палякамі, да палітычных дэлегацый выкарыстоўваць выключна карэнных палякаў». У сувязі з «падазронасцю і недаверам» беларусаў, камітэт раіў пераконваць апошніх у тым, што Польшча прытрымліваецца пазіцыі самавызначэння народаў і не мае ніякіх захопніцкіх памкненняў⁷².

Аднак жа гэтыя першыя крокі, як з беларускага, гэтак і з польскага боку, былі не ў стане пакласці пачатак больш цесным кантактам паміж Варшавай і Менскам. Было гэта

⁷² Archiwum Polskiej Akademii Nauk (далей — Archiwum PAN). Materiały M. Handelsmana, III — 10. T. 228. S. 21—23.

выклікана між іншым і тым, што ўжо ў хуткім часе Менск быў заняты бальшавікамі, што прывяло да заняпаду і так ледзь арганізаваных беларускіх палітычных структураў. У тым, што дамовіцца будзе насамрэч цяжка, пераканаліся ўжо ў канцы лістапада 1918 года, пасля няўдалай спробы наладзіць кантакты паміж менскай самаабаронай і камандаваннем беларускіх аддзелаў. Што праўда, генерал Ц. Кандратовіч, беларускі галоўнакамандуючы, выказаў жаданне да супрацоўніцтва, аднак беларусы пакінулі горад перад заняццем яго бальшавікамі, пераехаўшы ў Вільню⁷³. Цікавым з'яўляецца тое, што на адным з апошніх пасяджэнняў Рады БНР 20 лістапада 1918 года было прынята рашэнне накіраваць дэлегацыі ў Лібаву, Коўну, Парыж, Берлін, Бёрн, у Ясы і Кіеў, і, нават, з ініцыятывы эсэраў, у Маскву. Выключанай засталася толькі Варшава⁷⁴. Больш таго, тыя першыя кантакты, наадварот, маглі толькі прывесці да дэзарыентацыі сярод польскага боку, з той прычыны, што ўжо ў канцы лістапада адбылося паразуменне паміж Беларускай віленскай Радай і літоўскім урадам. У выніку тыя ж асобы, з якімі вялася папярэдняя размова, — Ц. Кандратовіч і Я. Варонка — раптам апынуліся на ўтрыманні ў літоўскага ўрада.

Амаль што перад самым уваходжаннем у горад бальшавікоў, 22 лістапада 1918 года ў Менску паўстаў новы ўрад на чале з Антонам Луцкевічам. У прадстаўленым праз урадавы кабінет праекце галоўных кірункаў замежнай палітыкі знаходзіўся між іншым пункт аб «збліжэнні з Літвой і надбалтыцкімі дзяржавамі, а таксама з Украінаю (у эканамічнай сферы)», але ў апошнім варыянце яго замянілі на формулу: «федэрацыі з суседзямі пры захаванні праз Беларусь незалежнасці і забяспячэнне яе інтарэсаў»⁷⁵. У хуткім часе, аднак, новы ўрад быў вымушаны перанесці сваю дзейнасць у Вільню. Цікава, што ўжо складзенае афіцыйнае паведамленне

⁷³ Wejtko W. Samoobrona Litwy i Białorusi. Szkic historyczny. Wilno, 1930. S. 11; Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 296–300.

⁷⁴ Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 305.

⁷⁵ История Беларуси в документах и материалах... С. 319; Архівы БНР. Кн. 1. Т. 1. С. 302.

да Міністэрства замежных спраў Польшчы аб пераносе працы ўрада БНР з Менска ў Вільню за подпісам самога А. Луцкевіча па нявысветленых прычынах не было адаслана⁷⁶.

Тым часам Павел Аляксюк, акрамя ўдзелу ў фальсіфікацыі дакументу Народнага Сакратарыяту, паспеў правесці яшчэ адну махінацыю. Напярэдадні для патрэбаў Рады БНР у Менску было прынята рашэнне ўзяць у арэнду г. зв. «Юбілейны дом». Гэтай справай займаўся П. Аляксюк разам з Т. Вернікоўскім. Калі дом быў адрамантаваны і Рада рыхтавалася да пераезду, раптам высветлілася, што будынак арэндаваны зусім не для яе, а на патрэбы створанага П. Аляксюком клуба. Пасля доўгіх спрэчак Рада была вымушана звярнуцца да нямецкіх уладаў з просьбай аб новым памяшканні⁷⁷.

У выніку Менск П. Аляксюк пакінуў ужо з устойлівай рэпутацыяй палітычнага авантюрыста. Аднак адной з асаблівасцяў Паўла Аляксюка было тое, што ён заўсёды крочыў наперадзе падзей і браўся за кожную рэальную працу. Гэтак сталася і ў выпадку з беларуска-літоўскім збліжэннем, якое адбывалася ў канцы 1918 года, і пераездам беларускага ўрада з Менска на Захад. Перш чым той жа Я. Варонка быў зацверджаны на пасадзе міністра беларускіх спраў пры літоўскім урадзе, ягоны антаганіст П. Аляксюк апынуўся на месцы беларускага камісара ад літоўскага ўрада на Ашмянскі павет. Перш чым урад БНР на чале з А. Луцкевічам паспеў перабрацца ў Гародню, ратуючыся ад наступлення Чырвонай арміі, П. Аляксюк арганізаваў у горадзе некалькі беларускіх мітынгаў.

Гарадзенскі перыяд ягонай дзейнасці быў кароткім, але ўсяго за некалькі месяцаў ён паспеў прайсці шлях ад старшыні мясцовага Беларускага нацыянальнага камітэта да камісара ўрада БНР. І менавіта з Гародні пачынаецца пераўтварэнне Паўла Аляксюка ў «паланафіла», якім ён і застаўся ў гісторыі...

⁷⁶ НАРБ. Ф. 325. Воп. 1. Спр. 14. Арк. 14.

⁷⁷ Немцы паабяцалі сваё спрыянне ў гэтай справе і абяцанне выканалі: у канцы чэрвеня Народны Сакратарыят БНР зняў для сваіх патрэб цэлы паверх больш чым на 20 пакояў у былым будынку Сялянскага пазямельнага банку: *Архівы БНР*. Кн. 1. Т. 1. С. 191–192.